

ПРЕФИКСАЛНО-СУФИКСАЛНА ТВОРБА НА МАТЕРИЈАЛУ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Сажетак: Традиција српских дериватолога да творбени систем посматрају самостално и изоловано довела је до тога да је стање у српској творби у 21. веку скоро идентично оном са дериватолошких почетака. Конфронтирањем творбених система, превасходно са сродним, али и са језицима другачије генезе, могу се решити многе недоумице српског творбеног система. Иако је овакав приступ проучавању творбе заступљен тек код неколицине дериватолога, пре свега русиста, ослањајући се на овај метод, у раду се анализира један конкретан творбени поступак који је због проблема у српској дериватологији (неусаглашена терминологија, неразликовање творбене од морфемске анализе/структуре, морфема од творбених форманата и томе слично) врло често погрешно интерпретиран и, у неким случајевима, чак изједначаван са творбом сложеница.

Кључне речи: префикс, суфикс, префиксално-суфиксална творба, композиција у комбинацији са суфиксацијом, творбена база

0. Увод

Српска дериватологија у поређењу са руском не може се похвалити ни приближно детаљним описом, а с обзиром на то да су у питању два генетски и системски сродна језика, многе недоумице српског творбеног система могу се решити поређењем са руским језиком. Како су за оба језика карактеристична четири начина грађења речи – морфемска творба, синтаксичка творба, семантичка творба и транспозиција¹ – и даља унутрашња подела ових творбених поступака се на међујезичком плану поклапа (ако изузмемо

¹ „За српски су, као и за остале словенске језике, карактеристична четири начина грађења речи: *морфемска творба*, *синтаксичка творба* (или срашћивање, лексикализација синтагме), *семантичка творба* (раздвајање вишезначних речи у хомониме) и *транспозиција*. Морфемска творба се дели на *деривацију*, са даљом поделом према месту творбених морфема на *префиксацију*, *суфиксацију* и *комбинацију префиксације и суфиксације* (српски нема постфиксацију, па ни њену комбинацију с префиксацијом и суфиксацијом), *композицију* и *комбиновану творбу*, тј. комбинацију деривације и композиције“ (Маројевић, 2005¹: 685).

постфиксацију које у српском језику нема), поставља се питање због чега у српској дериватологији терминологија још увек није уједначена; због чега се и даље мешају творбена и морфемска анализа и на који начин решити отворена питања појединих творбених процеса. Једно од таквих питања је и предмет овог рада – префиксално-суфиксална творба је у скоро свим нашим актуелним граматикама и дериватолошким студијама погрешно интерпретирана и изједначавана са неким другим творбеним поступцима.

1. Теоријска разматрања

У теорији се префиксално-суфиксална творба (ПСТ) дефинише као *морфемски начин творбе који карактерише истовремено додавање префикса и суфикса на творбену основу*². Међутим, наше истраживање дало је другачије резултате – *Место ПСТ у творбеном систему српског језика* још увек није јасно дефинисано (неки аутори овај поступак сврставају у композицију, неки му дају статус самосталног творбеног поступка, док га трећа група у потпуности занемарује). Затим, постоје велика неслагања по питању *творбених база* речи које се у нашим граматикама и дериватолошким студијама сврставају у ПСТ. И, на крају, неразликовање *творбене од морфемске структуре* утицало је на то да многи аутори овај вид творбе илуструју погрешним лексичким јединицама.

Разлог због кога ПСТ још увек нема одређено место у дериватолошком систему српског језика можда се може пронаћи у статусу самог префикса. У Клајновој студији се може прочитати следеће: „Ма колико то чудно изгледало из данашње перспективе, и сам појам префикса и префиксације релативно се касно појавио у српскохрватској науци о творби речи. Маретић 1899 гледао је на префиксалне творенице као на сложенице с предлозима [...]; све префиксе, па и оне који се не јављају самостално, назива једноставно приједлози. Једнако поступа и Лескин 1914 (*Zusammensetzungen mit Präpositionen*), с тим што је још знатно оскуднији: о глаголским префиксима говори једино као о средству за перфективизацију, док именичке и придевске готово да и не помиње. Код Белића (1949) први пут се јавља термин предметак или префикс, али се префиксација и даље сврстава у слагање и обрађује прилично сумарно. Стевановић 1964¹ има невелико поглавље под насловом *Сложенице с префиксима* (443–471). Одмах на почетку дефинише префикс као предлог, који је тек срастањем с другим делом сложенице

² Оваква дефиниција широко је заступљена у руској литератури, док се у граматикама на српском језику није пуно пажње придавало ни укључивању ПСТ у творбене начине, нити њеном дефинисању. Ипак, ПСТ овако теоријски одређују аутори *Нормативне граматике српског језика*, додуше без недвосмисленог укључивања у морфемску творбу (Клајн, Пипер, 2012: 238).

постао префиксом.“ (Клајн, 2002: 173). Као што се из цитата може видети, погрешно тумачење префикса као морфеме и творбених начина у којима они учествују није изолован случај већ постоји читав низ граматичара који их другачије дефинишу па самим тим утичу на интерпретацију једног комплексног творбеног процеса какав је ПСТ.

То што су префикс и начини творбе у којима он учествује имали овакав статус у граматицима са почетка 20. века заиста није изненађујуће. Чак и интерпретације које дају Белић и Стевановић су за сваку похвалу с обзиром на време када су настале и то да су поменути лингвисти највећи допринос остварили у нормирању граматичког система српског језика, те да нису били дериватолози. Оно што чуди је, међутим, то да се од њихових дана до савремених аутора није много тога променило.

Тако је у граматици чији су аутори Ж. Станојчић и Љ. Поповић префиксација у потпуности уклопљена у композицију. Једино је за глаголе дат посебан одељак под насловом *Префиксална творба глагола* (161–162), с тим што се и ту напомиње да префикси с глаголом „срастају у сложеницу“. Оваква формулација није прихватљива из више разлога: *прво*, „срастањем“ творбених основа добијамо сраслице, односно речи које су резултат лексичко-семантичке творбе, не сложенице; *друго*, оваква формулација наводи на два питања: да ли су аутори поменуте граматике превидели то да сложеницу чине основе две пунозначне речи или поручују да је префикс ипак пунозначна реч?

И Клајн је приметио наведене недоследности³ у средњошколској граматици и одговор је потражио у лингвистичким речницима, у којима јасно пише да је префикс врста везане морфеме и да зато, закључује Клајн, ова врста творбе не може бити сврстана у композицију: „Морамо стога закључити да је подударност између префикса и предлога само привидна и у суштини дијахронијска. Префикси јесу највећим делом постали од предлога и још задржавају њихов облик, али функционално представљају битно друкчију језичку јединицу — формант, а не реч“ (Клајн, 2002: 176–177). Сложимо се са Клајном да префикс није реч, али се не можемо сложити да се ради о (творбеном) форманту – наиме, није сваки префикс увек нужно и творбени формант.⁴

³ „Прелиминарно питање које би требало расправити гласи: јесу ли префикси у српском слободне или везане морфеме? По малочас цитираном Симеоновом речнику префикси су врста афикса, а за афиксе се каже да су везане морфеме. Тако је и код Кристала 1988 („префикс ... назив за АФИКС који се на почетку речи додаје КОРЕНУ или ОСНОВИ“, док се под афикс каже „афикси су врста ‘везане’ морфеме“)“ (Клајн, 2002: 176).

⁴ „Префикс је, наравно, морфема, а не реч, и то морфема с творбеним значењем којим се модификује лексичко значење корена испред којег она стоји. Он је формант само у префиксалној изведеници која је помоћу њега настала; ако се префикс налазио већ у творбеној бази, онда он није формант. У дефиницији префикса, дакле, Клајн још једном показује неразликовање морфемске структуре речи (од којих се морфема реч састоји) и творбе

Клајн онда поставља друго, према нашем мишљењу, беспредметно питање: „Закључак да префикси нису предлози, дакле нису речи, него су афикси, нужно подразумева и да се префиксација не може сматрати врстом слагања, као у нашим досадашњим граматикама. Поставља се онда питање да ли ћемо је самим тим уврстити у деривацију (на основу начела да су извођење и слагање два основна типа творбе речи), или ћемо јој признати засебно и равноправно место“ (Клајн, 2002: 178). Према резултатима његовог истраживања, префиксација и ПСТ су само у неким италијанским и немачким граматикама укључене у деривацију, а већина аутора је склонија да ове начине творбе разматра самостално, „уочавајући симетрију са суфиксацијом“, позивајући се притом и на неке руске лингвисте „чије је ставове пренела М. Анчић“ (Клајн, 2002: 178, 179). Прва замерка која се Клајну мора ставити јесте да се и у руском језику префиксација и ПСТ традиционално разматрају у оквиру морфемске творбе (јер се и ради о морфемским начинима творбе: и префикс и суфикс су афиксалне морфеме). Друга замерка би била да ако се већ уочава симетрија са суфиксацијом, то није аргумент против укључивања префиксације и ПСТ у деривацију већ напротив, за.

Ни у најновијој граматици српског језика чији су аутори Клајн и Пипер нису избегнуте све недоумице и проблематичне формулације. Наиме, у уводном поглављу⁵ о творби речи аутори у деривацију убрајају префиксацију и суфиксацију, а ПСТ не наводе као подтип деривације, али нешто даље ипак анализирају и овај начин творбе. Поред чињенице да је оваквом дефиницијом систем творбених начина нетачно представљен и сведен на свега три, аутори не одређују место ПСТ у овом ревидираном систему творбених поступака.

Поглавље насловљено *Префиксално-суфиксална творба глагола*, у чијим оквирима, чини се, успутно обрађују и *именичке и придевске префиксално-суфиксалне изведенице*, почиње пасусом који отвара ново питање у вези са ПСТ – питање **мотивске основе** односно **творбене базе**: „У старим граматикама префиксално-суфиксални тип творбе представљан је као извођење суфиксом из синтагме (нпр. *беспослица* од *без посла* и суфикса *-ица*), што у историјском погледу и јесте начин на који су многе од тих речи настале. Ипак, има речи које се не могу изводити из синтагме (нпр. *по-ветар-иц*, *на-реч-је*, као и готово све глаголске изведенице), па је на синхронијском плану оправданије назвати их префиксално-суфиксалним, што значи да на основу долазе истовремено префикс и суфикс“ (Клајн, Пипер, 2012: 238).

речи (како је реч стварно настала)“ (Маројевић, 2005¹: 701, 702).

⁵ „Поред деривације, која обухвата суфиксацију (грађење речи помоћу суфикса) и префиксацију (грађење речи помоћу префикса), у творби речи у српском језику, у мањој мери, користе се грађење речи слагањем (композиција), нпр. *пољ-о-приреда*, а још ређе се користи и грађење речи променом врсте речи (конверзија), нпр. именица *млада* постала је од придева *млада* променом врсте“ (Клајн, Пипер, 2012: 220).

Иако аутори не наводе на које се старе граматике позивају, погрешно је поистоветити ПСТ са суфиксацијом (извођење суфиксом, како су се аутори изразили) синтагме. Није оправдано да се један творбени процес, само зато што га савремено језичко осећање тако доживљава, подведе под неки други и са њим изједначи. Приликом творбене анализе не може се, и не сме, занемарити творбена база деривата. На овим ставовима инсистира Р. Маројевић који сматра да речи попут *беспослица*, коју наводе поменути аутори, или *оковратник*, *поткровље*, *безболан*, чије су творбене базе још увек живе (*без посла; око врата; под кровом, без бола*) нису могле настати префиксално-суфиксалним начином творбе већ да се ради о суфиксацији предлошко-падежне везе. У морфемској структури ових деривата „може се само условно говорити о префиксу (тачније је рећи да је то окамењени предлог), али та морфема није и творбени формант, тј. средство помоћу којег је сама изведеница настала“ (Маројевић 2005¹: 702). Овај приступ творбеној анализи, који бисмо ми назвали дијахронијским, иако логичан и творбено исправан, није широко прихваћен у српској дериватологији.

Насупрот њему налази се други приступ који аутори наводе, ближи синхронијској равни, а за којим се води већина аутора српских граматика: ако реч у морфемској структури има префикс и има суфикс несумњиво је настала ПСТ. Код наведених именица *поветарац* и *наречје* оправдано је говорити о ПСТ јер је код њих дошло до десемантизације, односно предлошко-падежна веза од које су образовани више не постоји у језику: „О префиксима се може још говорити само у неким облицима недовољно јасне семантичке структуре *про-* у *пролеће/-љеће* (од *лето*), *прочеље* и *прочелник*, где има приближно значење ’претходни’ односно ’предњи’ (аналогно грчком и латинском префиксу истог облика), те *раз-* у *раздобље*, *распуће*, *раскриће*, *развиође*, *размеђе*, *раскрсница* (Маројевић, 2005¹: 753).

У руској дериватолошкој пракси питање ПСТ и творбених база за овај начин творбе представља компромис између два наведена опречна приступа у српској граматичи. Овакво решење прихватила су водећа имена руске дериватологије међу којима се истиче Ј. Земска⁶ и оно представља суштину синхронијског приступа који Клајн и Пипер промовишу овом граматиком – префиксално-суфиксалне изведенице мотивисане су предлошко-падеж-

⁶ „Этим способом образуются существительные на базе сочетаний существительных с предлогами. В составе производного предлог преобразуется в приставку. Производящим является сочетание имени существительного с предлогом“ (Земска⁶, 2009: 281).

*Поред бројних самосталних дериватолошких студија, Земска је аутор већине дериватолошких поглавља у свеобухватнијим студијама и граматикама руског језика. Једна таква је и *Савремени руски језик* у редакцији Белошапкове где Земска готово истим речима дефинише овај творбени поступак: „Префиксално-суфиксалним способом образуются существительные на базе сочетаний существительных с предлогами. В составе производного предлог преобразуется в приставку. Производящим является сочетание имени существительного с предлогом“ [Белошапкина³, 1999: 428].

ним синтагмама при чему се предлог, образујући нову реч, преобразовао у префикс. Истовременим додавањем и једног суфикса на основу пунозначне речи из мотивске синтагме добијемо реч која не постоји ни као суфиксална, ни као чисто префиксална изведеница, већ њену семантику ближе одређују оба поменућа афикса.

Међутим, ниси сви руски дериватолози оваквог мишљења. Сергеј Александрович Крилов у својој студији *Словоформа; Морфема; Морф; Флексия* изражава незадовољство традиционалном формулацијом творбених база код ПСТ и позива на дијахронијски приступ, али његов покушај није имао великог одјека у руској дериватолошкој пракси.

Трећи проблем који се код ПСТ среће свакако је у вези са овим претходним, а проузокан је неразликовањем **морфемске структуре и творбене базе**. Многе се речи сврставају у овај начин творбе без оправданог разлога. Наиме, ради се о речима које у својој морфемској структури имају и префикс и суфикс, али нису настале истовременим додавањем префикса и суфикса на творбену базу већ је дошло до суфиксације основе која је већ образована као префиксална или до префиксације речи у коју улази суфикс. Да би се овакве грешке избегле, мора се водити рачуна о односима директне мотивације, творбеним базама и творбеним формантима.

2. Поредбена анализа

Префиксало-суфиксална творба у оба језика има значајан удео у формирању речничког фонда. Учествује у грађењу именица, придева и глагола. Како смо већ напоменули, карактеристика ПСТ је истовремено додавање префикса и суфикса на творбену базу, а како префикс није увек материјално изражена морфема, префиксално-суфиксална творба може се остварити уз помоћ материјализованог, или што је ређе, нултог суфикса.

У граматичкој пракси српског језика могу се приметити три врсте лексема за које се каже да су настале ПСТ: оне које су настале суфиксацијом предлошко-падежне везе, оне које су заиста настале истовременим додавањем префикса и суфикса на творбену базу и оне које у својој морфемској структури имају и префикс и суфикс, али ове морфеме нису истовремено и творбени форманти. Свакоме од ових случајева посветићемо по један одељак.

2.1. Синхронијски приступ

Овакав приступ творбеној анализи најзаступљенији је у српским граматицама. Оваквој анализи обично буди подвргнуте лексеме које су изведене уз помоћ суфикса од предлошко-падежне везе (ППВ) која још увек постоји у језику. Иако не увек експлицитно, већина српских граматичара

каже да се префиксално-суфиксалне изведенице граде на бази предлога и именице (оно што ми називамо предлошко-падежном везом). Управо овакав тип творбе, који се врши на оваквој творбеној бази, руски дериватолози називају префиксално-суфиксалним и кажу да се предлог из ППВ преобразовао у префикс. Међутим, живе предлошко-падежне везе не сведоче у корист оваквом начину расуђивања. Појаснићемо на примерима.

Петнаестак приземних или једносратних зграда, грађених и дограђиваних у току многих година [...] затварају огромно двориште [...] посве неправилна облика.

Андр, ПА, I, стр 17

Пятнадцать расположенных на склоне горы одноэтажных и двухэтажных зданий, которые строились и достраивались в течение многих лет [...] окружают огромный [...] неправильной формы двор.

И.А, ПД, I, с 11

Придев *приземан*, иако у својој морфемској структури има префикс *при-* и суфикс *-ан* ипак није образован ПСТ јер је творбена база на којој је настао још увек жива у језику: *приземно* је нешто што је *при земљи*. Ради се, дакле о суфиксацији ППВ, а оно што би се овде могло сматрати префиксом у ствари је окамењени предлог.

У руском преводу као семантички еквивалент овог српског деривата видимо придев сложене морфемске и творбене структуре – *одноэтажный*, до чега је дошло услед специфичности руског језика: наиме, оно што се у српском језику назива *приземљем* у руском је *первый этаж* те се отуда кућа која има само један ниво у руском језику назива *одноэтажной*. Наведени руски придев образован је композицијом творбених основа пунозначних речи *один* и *этаж* у комбинацији са суфиксом *-н-* и уз помоћ интерфикса.

Група од неколико следећих примера припада истом типу и ово су придеви који се у српским граматикама најчешће наводе као примери ПСТ. Ипак, сваки од наведених примера настао је суфиксацијом предлошко-падежне везе: *бестидан* је неко *без стиде*, *безуман* – *без ума*, *безразложан* – *без разлога*, *бездушан* је човек *без душе*, и код свих ових придева творбени формант био је само суфикс *-ан*:

Окореле цариградске пропалице [...] певају бестидне песме и довикују срамотне понуде својим дилберима у суседним ћелијама [...].

Андр, ПА, I, стр 17

Закоренелые стамбульские подонки [...] распевают бесстыдные песни и выкрикивают срамные предложения своим возлюбленным в соседних камерах.

И.А, ПД, I, с 12

Живци се затежу од бола или нагло попуштају у опасним праскањима и безумним поступцима.

Андр, ПА, I, стр 23

Нервы натянуты до предела и часто сдают, приводя к опасным стычкам и *безумным* выходкам.

И.А, ПД, I, с 18

Искрсавају оштри, безразложни сукоби [...].

Андр, ПА, I, стр 23

Вспыхивают грубые, *беспричинные* ссоры [...].

И.А, ПД, I, с 18

Могла су то бити упорна, опасна и неодољива наговарања, али и бездушне лакрдије без видљивог смисла и циља.

Андр, ПА, I, стр 31

Иногда разговор оборачивался упорными, страшными и нескончаемыми уговорами, а иногда – *бездушным* издевательством без видимой цели и смысла.

И.А, ПД, I, с 25

Творбена база следећег деривата уочљивија је у руском језику – ради се о синтагми *без конца*, односно, *без краја*. Српски дериват је задржао наведену семантичку вредност али је његова творбена база претрпела извесне историјске промене. Творбени формант је суфикс *-ан*, односно *-н* у руском језику.

Неразумљива је била та његова бескончна и чудна игра [...].

Андр, ПА, I, стр 35

Непонятна была эта его *бесконечная* и странная игра [...].

И.А, ПД, I, с 28

За њега је било главно да свет порока и безакоња у својој целини буде што јасније обележен [...].

Андр, ПА, I, стр 27

Главное, полагал он, чтобы мир порока и *беззакония* был по возможности четко отграничен [...].

И.А, ПД, I, с 21

Творбена база именице *безакоње* је синтаagma *без закона* – творбени формант био је суфикс *-j(e)*, а дошло је и до упрошћавања и испадања једног сугласника *з* на граници предлога и именице. Руска еквивалентна именица настала је чистом суфиксацијом основе придева *беззаконный* који је настао ПСТ од исте творбене база као и српска именица – у основи обе речи налази се именица *закон* (Тихонов³, 1996: 193).

2.2. Дијахронијски приступ

Другачији поглед на ПСТ имају дериватолози који сматрају да се у творбеној анализи не можемо водити само тренутним стањем у језику те да је историјски развој језика веома важан фактор. Како смо већ напоменули, из ове перспективе, сви досад наведени примери, код којих су ППВ још увек живе, настали су суфиксацијом тих веза, а предлог није постао префикс већ је окамењена форма. О ПСТ оправдано је говорити једино у случају када је ППВ нестала из језика и не може се успоставити. Такав је најчешће случај са придевима образованим на глаголским основама префиксом *не-* и суфиксима *-ан*, *-ив*, *-јив* или *-љив* типа *незабораван*, *неодложан*, *непреводив*, *непресушан*, *неустрашив* и томе слично. Овом творбеном типу припада и следећи издвојени пример:

Од тога наилазе на хапшеника кратке али неодољиве панике под којима клоне и најтврђи, бар за који тренутак.

Андр, ПА, VIII, стр 112

По временам от этого ощущения заключенные впадают в отчаяние, способное, пусть ненадолго, согнуть даже самых сильных.

И.А, ПД, VIII, с 94

У руском језику за овај придев не постоји адекватнији еквивалент од издвојене синтагме. Исти је случај и са руским еквивалентима у следећим примерима:

Они реже један на другог, прете, и гледају, ако могу, да ударе противника још једном, између ужурбаних стражара.

Андр, ПА, I, стр 18

Они рычаг друг на друга, угрожают, норвят, обманув бдительность стражников, изловчиться и ударить противника еще раз.

И.А, ПД, I, с 12

У морфемској структури придева *ужурбан* могу се уочити префиксална морфема *у-*, суфиксална морфема *-ан* и коренска морфема *журб-* од именице *журба*, а сама именица је настала суфиксацијом од глагола *жури*. Како поменути придев нема сродних речи насталих чистом префиксацијом или суфиксацијом, може се закључити да је придев *ужурбан* настао истовременим додавањем префикса и суфикса на творбену базу.

Истоветну морфемску структуру има и следећа именица: префикс *са-* творбеним значењем друштва, суфикс *ник-* и скраћена основа глагола *пати*. С обзиром на то да у српском језику нема именице *патник*, нити глагола *сапати*, и ова лексема је настала ПСТ.

Тешки сами себи, хапшеници изазивају своје сапатнике или стражаре који су у тим данима и сами раздражљиви и кивни на све.

Андр, ПА, I, стр 23

Сами себе в тягость, заключенные пристають к товарищам по несчастью или к охранникам, которые в такие дни тоже возбуждены и озлоблены.

И.А, ПД, I, с 17|18

Причао је на прекиде, у одломцима, како може да прича тешко болестан човек који се труди да сабеседнику не покаже ни своје физичке болове [...].

Андр, ПА, стр 12

Рассказывал он не по порядку, отрывочно, как говорят тяжелобольные, которые стараются скрыть от собеседника и свои физические страдания [...].

И.А, ПД, с 8

И именица *сабеседник* има у својој морфемској структури префикс *са-*. Међутим, како у српском језику постоји именица *беседник*, лако је помислити да је *сабеседник* настао префиксацијом ове именице. На основу лексичког значења, пак, може се закључити да је *сабеседник* онај *са киме се беседи*, док је *беседник* неко ко *држи беседу*, то јест говор. Отуда је оправданије именицу *сабеседник* сматрати дериватом насталим ПСТ (префикс *са-* творбеним значењем друштва и суфикс *-ник* за именице *nomina agentis*) од основе именице *беседа*, него да се ради о префиксацији суфиксалне основе. Са њеним руским еквивалентом ситуација је далеко јаснија: како се у руском језику *nomina agentis* образује уз помоћ суфикса *-чик* – *беседчик*, именица *собеседник* је несумњиво префиксално-суфиксална изведеница од именице *беседа*.

И говорећи то притискивао је уза зид готово обезнањеног Јерменина [...].

Андр, ПА, I, стр 40

Говоря это, Караджоз сильнее прижимал к стене почти потерявшего сознание армянина [...].

И.А, ПД, I, с 33

И последњи пример из овог сегмента на творбеном плану интересантнији је од свих досад наведених: његову морфемску структуру чине префикс *о-* и суфикс *-ен*, а творбена база му је ПШВ *без знања*, то јест *свести*. На фонетском плану имамо упрошћавање сугласничке групе, а лексичко значење овог деривата садржано је у старој именској основи.

2.3. Лажне префиксално-суфиксалне изведенице

Велики је број лексема које језичко осећање носилаца језика може интерпретирати као речи настале комбинацијом префиксације и суфиксације. Међутим, на основу сродних речи може се јасно видети да се ради о лексе-

мама насталим префиксацијом речи у коју већ улази суфикс или, пак, суфиксацијом основе која је већ образована као префиксална. Такав је случај са следећим примерима.

Невидљиви људи се свађају због места и лога; дозивају у помоћ покрадени.

Андр, ПА, I, стр 17|18

Невидимые в темноте люди спорятся из-за места на нарах, вызывают о помощи обкраденные.

И.А, ПД, I, с 12

Час се јави необично кликтање, час уздаси, час, као рецитатив, две три отегнуте речи из песме, тужна и жалова замена свакојаким чулних жеља, час неразумљиви гласови, грлени и тешки.

Андр, ПА, I, стр 18

Слышатся то возгласы, то вздохи, то что-то вроде речитатива – несколько протяжных слов, вырванных из песни, тоскливая и бесплодная попытка выразить чувственные желания, то какие-то *непонятные* звуки, громкие и гортанные.

И.А, ПД, I, с 12

Творбене базе издвојених српских придева су основе глагола *видети* и *разумети*. Оба придева у својој морфемској структури имају префикс *не-* и суфикс *-љив*, међутим, оба су негације, у првом случају придева *видљив* 'онај који се види', у другом придева *разумљив* 'онај који се разуме'. Отуда је јасно да су наведени придеви у ствари настали суфиксацијом основа у чији састав улази и суфикс *-љив*, што значи да су настали префиксацијом, а не ПСТ. Иста је ситуација и са њиховим руским еквивалентима: придев *невидимый* образован је префиксацијом суфиксалног придева *видимый* у чијој се творбеној бази налази глагол *видеть* (Тихонов³, 1996: 92). Творбени низ другог придева је истоветан – *непонятный* је негација придева *понятный* који је настао суфиксацијом основе глагола *понять* [Тихонов³, 1996: 355).

А кад постигне циљ, извуче признање и добије податке о саучесницима [...] он само отаре длан о длан, као човек који је најпосле свршио прљав непријатан посао [...].

Андр, ПА, I, стр 34

А когда цель бывала достигнута, признание добыто и получены сведения о *соучастниках* [...] он потирал руки, как человек, который закончил наконец грязную, неприятную работу [...].

И.А, ПД, I, с 28

Именица издвојена у претходном примеру још једна је од оних које су наизглед настале ПСТ. Међутим, наведена именица настала је суфиксацијом основе глагола *саучествовати* помоћу суфикса *-ник*, а сам глагол настао је префиксацијом глагола *учествовати*. Истоветан творбени низ има

и руска именица: *участвовать* – *соучаствовать* – *соучастник* (Тихонов³, 1996: 517].

[...] али он, у ствари, као да није веровао никад никоме, не само окривљеном ни сведоку него ни самом себи [...].

Андр, ПА, I, стр 35

[...] но, видимо, он никогда и никому не верил – не только *подследственному* и свидетелям, но и самому себе [...].

И.А, ПД, I, с 28

Морфемску структуру придева *окривљен* чине префикс *о-*, суфис *-љен* и коренска морфема *крив*, али је он заправо настао суфиксацијом основе глагола *окривити* у чији састав улази префиксална морфема.

Исти префикс налазимо и у глаголу *опсовати*, али је у случају глагола извршена префиксација глагола *псовати* који је мотивисан именицом *псовка*.

Опсовати сваком приликом Карађозу ћерку, то је устаљени давнашњи обичај у Авлији.

Андр, ПА, I, стр 36

Грязно *обругать* при каждом удобном случае Караджозову дочку было давнишним и установившимся обычаем во Дворе.

И.А, ПД, I, с 30

Руски еквивалент образован је префиксацијом глагола *ругать* – функцију творбеног форманта врши префикс *об-*.

Префикс *о-* налазимо и у следећем примеру, али ни овај придев није настао ПСТ већ је дошло до суфиксације глаголске основе (глагол *омађијати*), који је настао префиксацијом глагола *мађијати*. У основи ових глагола налази се именица *мађије*.

Сви они, омађијани, прате и тумаче сваки Карађозов корак и поглед [...].

Андр, ПА, I, стр 36

Арестанты, словно *заворожены*, не спускали с него глаз и по своему толковали каждый его шаг, взгляд [...].

И.А, ПД, I, с 29

Руски парњак нашег придева такође није префиксално-суфиксална твореница. Овај придев партиципног порекла настао је уз помоћ суфикса *-ени* од основе глагола *заворожити*, а потоњи је настао префиксацијом глагола *ворожити* (Тихонов³, 1996: 104).

3. Закључна разматрања

Дакле, на крају треба закључити да је место ПСТ у групи морфемских начина неспорно: префиксално-суфиксалне изведенице настале су истовременим додавањем једног афикса (префикса) пре и једног афикса (суфикса) после основе, а како су и префикс и суфикс афиксалне морфеме, ПСТ мора бити уврштена у морфемске начине творбе као подврста деривације (какве су чиста префиксација и суфиксација).

По питању творбених база на којима настају ови деривати требало би заузети јединствен став: речи мотивисане предлошко-падежним везама не могу се сматрати правим префиксално-суфиксалним изведеницама уколико се нису десемантизовале (уколико је мотивска ППВ још увек жива у језику) јер у том случају улогу творбеног форманта носи само суфикс, а предлог је окамењена форма.

И коначно, у ову групу не могу се убрајати речи које у својој морфемској структури имају префикс и суфикс ако они нису истовремено у функцији творбених форманата.

Извори

- Андр, ПА: Андрић, Иво (1981), *Проклета авлија*, Београд: Просвета.
 И.А, ПД: Андрич, Иво (1986), *Проклятый двор* (перевод Т.Поповой) // Повести и расказы, Белград: Просвета.

Литература

- Белошопкова (ред)³ 1999: *Современный русский язык*. Москва: Азбуковник.
 Валгина 2003: Н. С. Валгина, *Активные процессы в современном русском языке*. Москва: Логос.
 Виноградов 1975: В. В. Виноградов, *Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии*. Москва: Наука.
 Винокур 1959: Г. О. Винокур, *Заметки по русскому словообразованию*. Избранные работы по русскому языку, текст преузет са адресе:
<http://danefae.org/lib/vinokur/1959/slovoobr.htm> (04. 09. 2014.)
 Земска⁶ 2009: Е. А. Земская, *Современный русский язык Словообразование*, Москва: Флинта.
 Кисельова 2010: М. С. Киселева, *Лексика и словообразование*. Москва: Флинта/Наука.
 Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*. Први део. *Слагање и префиксација* (Прилози граматици српскога језика, I). Београд:

ЗУНС, САНУ, Нови Сад: Матица Српска.

Крылов 2004: С. А. Крылов, *Словоформа; Морфема; Морф; Флексия // Теоретическая грамматика монгольского языка и смежные вопросы общей лингвистики*. Ч. 1. Морфемика, морфонология, элементы фонологической трансформаторики (в свете общей теории морфологических и морфонологических моделей). Москва: ВЛ.

Маројевић 2005¹: Р. Маројевић, *Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна* (I). [Приказ књиге: Клајн 2002 I], Београд: Студије српске и словенске. Серија I, број 10/1–2, година X, 685–779.

Маројевић 2005²: Р. Маројевић, *Творбена и морфолошка анализа у граматичком систему савременог српског језика* (I), Бања Лука: Наука и образовање, Зборник радова са научног скупа, књ. 6. т. I, 123–151.

Пипер, Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Станојчић, Поповић⁴ 1995: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: ЗУНС.

Тихонов³ 1996: А. Н. Тихонов, *Школьный словообразовательный словарь русского языка*. Москва: Культура и традиции.

Елена Б. Лепоевич

ПРЕФИКСАЛЬНО-СУФИКСАЛЬНЫЙ СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И СЕРБСКОГО ЯЗЫКОВ)

Резюме

Традиция сербских дериватологов изучать словообразовательную систему сербского языка отдельно и изолированно привело к тому, что ситуация в сербском словообразовании в 21-м веке практически идентична самому началу исследований. Сопоставление словообразовательных систем, в первом ряду с близкородственными, а также и с неродственными языками, может привести к разрешению многих открытых вопросов сербского словообразования. Этот подход применяет лишь несколько дериватологов, изучающих русский язык. Опираясь на этот метод, в этой статье анализируется конкретный словообразовательный способ, который из-за нескольких причин (несогласованная терминология сербского словообразования, отсутствие различия между словообразовательным и морфемным анализом, т.е. структурой, а также между морфемой и словообразовательным формантом и т.п.) часто неправильно интерпретируют и, в некоторых случаях, даже уравнивают с композицией.